

Kas *amka*, *kosatko* või hoopis keegi muu?

Ülo Siimets

Jelo oli põdrakarjast tulnud ja jõi pärast liha söömist lõkke ääres teed. Õhtu oli vaikne. Siin-seal pugesis ümisejad koobastest välja, vilistasid ja kadusid jälle koopasse. Veem istus kivil ja vaatles binokliga ümbrust. Tal oli ammu kõht täis ja ta näris nõndanimetatud tšuktši tubakat. See oli tavaline mahorka, mis segati savi, tee, tuha ja võib-olla veel millegagi, millest ei räägitud.

Segu närimine oli vanemate tšuktši meeste harrastus. Nad keerasid sellisest segust kuulid, mida hoiti plekk-karbiga vööil rippuvas kotis. Nende kuulide närimisest olid vanemate meeste huuled tihti mustad. Mehed ise ütlesid, et kuulikeste närimine pidavat jõudu juurde andma.

Korraga hakkas Veem binokliga teraselt silmitsema.

“*Kakomei*,” hõikas ta.

“Mis lahti?” küsis Jelo. “Kas *kein*in (tšuktši keeles pruunkaru, grisli)?”

Tšuktš ei vastanud, vaid ulatas talle binokli.

Jelo vaatas ja nägi binoklis suurt valget looma all orus luusimas. Põhilise osa ajast oli ta pika kaela otsas olev pea allapoole, nagu sööks ta heina või sammalt.

“Geoloogide hobune on hulkuma pääsenud,” ütles Jelo Veemile oma arvamuse.

Selle peale hakkas Veem naerma ja ütles: “Rumal, see on ju *amka* (tšuktši keeles jääkaru). Nendel loomadest tuleb vahel loll mõte minna läbi Tšuktšimaa siseosa Wrangeli saare suunas, kus on “*amkade* sünnitusmaja”. Ta sööb murakaid, sest liha ei ole saada. Muidu armastab ta üle kõige hülgemaksa, aga ega ta põhjapõtradest ka ära ütle.”

“Noh, kui ta on *amka*, siis võtan püssi ja lasen ta maha,” ütles Jelo püsti tõustes ja telgi nurga juurest vintpüssi haarates.

See oli vana Vene kolmeliiniline vintpüss, valmistatud 1896. aastal. Tšuktšid ei armastanud eriti seda püssi, sest see oli raske ja seetõttu kaasaskandmiseks tülikas. Nii oligi see relv jäetud Jelole.

Jelo toimekuse peale lausus Ejgeli, kes oli teiste meeste juttu esialgu ükskõikselt jälginud:

“Ma tulen kaasa. Ega *amkaga* saa nalja teha. Ta on väga verejanuline ja ega sa üksi temaga hakkama saa.”

Ta võttis oma jahikarabiini ja mehed hakkasid minema. Ka kaasas olev suur must valge kaelaga laika Palek jooksis neile järele. Tšuktšid kutsusid seda tüüpi laikasid nende julguse tõttu karutapjateks. Ka Palek ei kartnud peaaegu kedagi. Ejgeli võttis suuna eemal oleva sopka suunas.

“Ronime selle sopka otsa, sealt on hea lasta, muidu ta tuleb nagu kiirrong sulle kallale.”

Jelole see mõte eriti ei meeldinud, sest tal oli karujahist teine arusaamine.

“Mis me siin jamame. Meil on kaks vintpüssi. Kaksteist padrunit. Sellise paugutamisega võib mitu karu tappa.”

“See ei ole *kein*in, see on *amka*. Nendega on hoopis teised lood,” vastas Ejgeli ja rühkis edasi sopka suunas.

Kui nad lõpuks sopka otsa jõudsid ja sealt alla vaatasid, nägid nad jääkaru kauguses valge tikutoosina.

“Noh, nüüd oleme küll liiga kaugel,” torises Jelo.

Ejgeli ei vastanud midagi. Ta võttis õlalt püssi, sihtis ja tulistas. Pauk kaikus sopkade vahel. Kuul tungis karust paremale samblasse. Karu ei olnud vist varem kunagi püsside ega jahimeestega tegemist teinud, sest ta jäi ainult seisma ja vaatas selles suunas, kus kuul samblasse tungis.

“*Han, han!*” ässitas Ejgeli laikat jääkaru kallale. Koer tormas näidatud suunas. Ka järgmine kuul läks mööda. Siis veel ja veel. Jelogi oli võtnud õlalt püssi ja püüdis karu tabada. Oli lastud juba kuus-seitse lasku, kui lõpuks õnnestus Ejgelil saata kuul karu tagumisse paremasse jalga. Selle peale jääkaru möiratas, keeras ennast ümber ja hakkas tormama mäest üles. Ta liikus tõepoolest väga kiiresti ja otse läbi põõsaste meeste suunas.

Koer, kes siiamani oli kartmatult karu suunas tormanud, tõmbas saba jalge vahele ja hakkas kiiresti tema eest põgenema. Mehed tulistasid, kuid ei sihtinud suurest erutusest kuigi täpselt ja kuulid lendasid loomast mööda. Laika jõudis meeste juurde tagasi ja varjus nende selja taha. Karu aga lähenes suure kiirusega. Varsiti oli kaugus loomani ainult sada, siis üheksakümmend, siis kaheksakümmend meetrit. Ejgeli püss oli padrunitest tühi. Ta võttis värisevatel kätel padrunikoti ja hakkas laskemoona tühja pidemesse

toppima. Siis kiilus üks padrun kinni. Ejgeli võttis vöolt noa ja püüdis noaotsaga padrunit kassetis õigesse asendisse seada. Oli kuulda ainult koera hirmunud kiunumist ja Ejgeli ohkimist.

Karu muudkui lähenes. Kääbusseedermänni oksad paiskusid kahes suunas õhku, kui loom põõsastest läbi tormas.

Jelo tulistas. Mööda. Püssi oli jäänud veel viimane padrun. Ejgeli ei saanud ikka veel oma relva korda. Karuni oli kõigest 30–40 meetrit. Jelo sihtis hästi hoolikalt ja tulistas. Kuul tabas looma esimese vasakusse jalga põlvest ülalpool. Paarkümmend sentimeetri kõrgemale tabanud lask oleks olnud surmav. Karu kukkus üle pea, kuid oli hetke pärast jälle jalul. Ta oli vist aru saanud, et vastastega ei maksa nalja teha, sest nad on temast tugevamad, ja ta tormas longates tulnud teed tagasi.

Ka Jelo võttis vööl asuvast padrunikotist padruneid ja hakkas püssi laadima. Ejgeli kohmitses oma püssi kallal, vaatas Jelole otsa ja küsis: “Kuule! Sel karul olid liiga suured kõrvad. Need olid ju veel ümmargused ka ja ta nagu kiirgas silmadest. Kas sa ei pannud tähele?”

Jelo arvas, et kõrvad olid karul tema arvates küll tavalised, ja lisas, et aeg oleks karu jälitama minna, sest veri on maas ja ega haavatud loom kaugele jõua.

“Mina ei lähe küll kuhugi. Lähen tagasi laagrisse, tule ka kaasa. *Ketlja* ei tahtnud, et me selle *amka* tapame.”

“Mina ei tule kuhugi. Mina lähen haavatud loomale järele. Meil vigastatud looma maha ei jäeta.”

“Loll. *Amka* ootab sind kusagil põõsa taga ja sinust ei jää midagi järele.”

Et Jelo keeldus kangekaelselt laagrisse tulemast ja Ejgeli jääkaru jälitamast, läks kumbki oma teed. Koer lonkis Ejgelile järele.

Jelo leidis looma verised jäljed ja kiirustas neid mööda jääkarule järele. Lõpuks ta nägi teda. Loom oli suure tormamisega jõudnud järgmise sopka otsa. Tulistamiseks oli vahemaa liiga suur. Jelo tormas põõsaste vahel joostes karule järele. Mäest allaminek läks kiiresti, kuid järgmise sopka otsa jõudmine oli mäe liiga järsu tõttu raske. Hakkas juba hämarduma. Kui ta lõpuks sopka otsa jõudis ja silmadega looma otsis, oli juba üsna pime. Jelo ei näinud kusagil karu ja otsustas tulla hommikul varavalges teda uuesti otsima. Ta läks sopka otsast alla orgu. Teised karjused hoidsid lõkketuld suurena ja nii oli kodutee kaugele näha. Kui ta sinna jõudis,

Jääkarujaht. Zagorski muuseumi kogud. V. Lotšerovi & R. Benjaminovi foto 1980.

leidis ta mehed lõkke ääres istumas. Ejjeli oli läinud teistest eemale, istus kivi otsas, pobises midagi ja laulis kurval häälel:

“Iiiii, aaaaa, ooooo, uuuuu...”

“Mis tal viga hakkas?” küsis Jelo.

“Ejjeli jutustas, et loomal, keda te tulistasite, olid väga suured kõrvad. Ka koer kartis teda. Kas sa panid tähele, milline suu tal oli?”

“Mis siis, kui kõrvad olidki suured? Suu oli ikka nagu olema peab, suur ja punane.”

“Sel juhul ta ei olnudki *amka*, vaid *rekkenj*,” vastas Veem. “Nüüd loeb Ejjeli palveid ja loitsib, et ta meile kallale ei tuleks. Muidugi võis ta olla ka *kosatko*.”

Selgus, et üks *ketlja* liikidest on *rekkenj*. See on paha vaim, kes elab maa sees. Tal on jääkaru kere, väga suured, roosad, kujult hiirekõrvu meenutavad kõrvad. Lõuad pidid olema punased ja aegajalt olevat jahimehed näinud ta suust tulevaid sädemeid.

Paljudel *rekkenj*idel olevat ainult üks silm. Nad pidavat inimestele jahti ja nende meelissaagiks olevat šamaanid. Kui kellelgi õnnestub tappa *rekkenj*, olla ta õnnega koos, sest kui kasutada tema kõrvu *pologis* (tšuktši jarangas asuv riidega kaetud magamisase – suvel õhukesest riidest, talvel põdranahkadest tehtud telk), ollakse kaitstud kõikide halbade vaimude eest.

Kosatko on aga hiiglaslik valge karu, kelle nahk on nii tugev, nagu oleks ta kaetud mingi tugeva valge luu, näiteks mammutiluu-ga. See loom on tunduvalt kiirem ja kärmem kui tavaline jääkaru.

Kõik karjused kardavad teda, sest ta armastab inimliha ja on lausa inimsööja. Vahel peibutab ta põõsaste vahel oma nutule sarnaneva häälega inimesi. Kes ta lähedusse sattub, see rebitakse lõhki ja süüakse ära. Oma kiiruse tõttu kutsutakse teda vahel rebane-jääkaruks.

Sel õhtul kaikusid Ejgeli joigumine ja pobin kaua sopkade vahel. Mehed hoidsid terve öö lõket lõõmavana. Kaks meest oli karjaga eemal, kuid ka teised ei tahtnud kuidagi magama heita. Nad kuulasid Ejgeli laulmist ja Vatap jutustas legendi veel ühest tšuktši koletisest *keligust*.

Need on hiiglaslikud, tohutu suurte lõugade, kõrgete jalgade ja pika sabaga loomad, kes elavad Tšuktši mägismaal. Nende jalgadel on tohutud küünised. Kõige hirmsam on aga koletise suu, mis on nii suur, et sinna mahub sisse mees koos põdrarakendiga. Kui keegi vaatab *keligule* otsa, on temaga lõpp, sest *keligu* pilk lausa halvab inimese või looma – see tardub paigale ja saab *keligu* saagiks.

Keegi karjus, kes oli läinud üksinda otsima kadunud põhjapõtru, oli näinud *keligud*. Ta sai aru, et *keligu* eest ära joosta ei jõua, ning teadis ka, et ei tohi koletisele otsa vaadata. Selleks, et *keligule* mitte otsa vaadata, otsustas ta looma naerma ajada, ning hoides oma pilku maas, ütles *keligule*:

“*Keligu*, naerata ometi! Vaata, kui suur ja paks ma olen. Sa võid mind ära süüa. Tead, *keligu*, mul on kodus palju põtru. Need on paksud ja rasvased. Sa saad nendest mitu päeva süüa.”

Keligu hakkas muidugi naerma: “Ha-ha-haa!” Tema metsik naer kõlas sopkade vahel nii, et kivid kaljudelt varisesid. *Keligul* olid suured lõuad, mis naerdes avanesid. Alumine lõualuu ulatus maani ja ülemine peaaegu seljani. Kui lõuad olid avatud, ei näinud *keligu* midagi, sest ülemised lõuad katsid silmad kinni. Karjus pistis jooksu. *Keligu* pidi lõuad oma suurte käppadega sulgema, enne kui sai edasi minna, sest alumine lõug toetus maha ja takistas liikumist ning ülemise tagant ta ei näinud midagi. Lõugade sulgemine võttis *keligul* aega. Need lõpuks kinni saanud, tormas ta karjusele järele.

Kui karjus märkas, et *keligu* jõuab talle järele, jäi ta seisma, hoidis pilku maas ja ütles jälle: “*Keligu*, sul on täna väga tore päev. Vaata, kui rasvane ma olen. Sa võid mind ära süüa. Mul on kodus palju põtru. Nad kõik on ka rasvased. Sa võid nad kõik ära süüa. Naerata ometi! Sa saad mitu päeva põhjapõtrade rasvast liha süüa. Naera, sul on nii tore päev!”

Keligu hakkas naerma: “Ha-ha-haa”. Lõuad avanesid. Üks toetus maha ja teine varjas nägemise. Karjus aga jooksis nii kuidas jalad võtsid kodu poole. *Keligu* läks jälle tükk aega, enne kui ta sai oma lõuad suletud ja karjusele järele tormatud. Nii juhtus mitmeid kordi.

Lõpuks jõuti jarangade juurde, kus hulk noori jahimehi oli kisa peale jarangadest väljunud. Nad tapsid selle *keligu*, aga neid pidi aegajalt ikka mägedes liikuma.

Jelole meenus selle peale eesti lugu põhjakonnast, millest ta teistele jutustas. Tšuktšid olid kuulamise järel nõus, et tegemist on ühe ja sama loomaga või vähemalt sugulastega, sest üks jooksis ja teine hüppas, aga välimuselt olid nad sarnased.

Hommikul tahtis Jelo minna jääkaru otsima, kuid teised keelasid teda, öeldes, et ta peab karjaga minema ja neil ei ole aega teda ootama jääda. Pealegi, kui *ketlja* oleks tahtnud, oleks ta selle *amka* juba eelmisel päeval kätte saanud, muidugi kui see üldse oli *amka*. Ei olnud midagi teha. Jelo unistus kodu kaunistavast jääkarunahast jäigi unistuseks.

Miks jääkarud satuvad rändama, sellest lugesin juba Eestis olles 1977. aasta 15. detsembri ajalehest *Edasi*, kus avaldati TASSi teadaanne “Jääkarude rännuteelt”.

Ligi kuu aega piirasid Billingsi neeme tipus paiknevat küla jääkarud. Kuigi loomad käitusid rahulikult, hingati kergendatult, kui kutsumata külalised hakkasid lahkuma. Sügiseti pole Põhja-Jäämere rannikul kohtumine Arktika hulkuritega sugugi haruldane. Kuid et jääkarusid oleks kogunenud rohkem kui 40, seda ei mäleta siin ka kõige vanemad inimesed.

“Jääkarusid meelitasid kohale vaalade ja teiste ookeanielanike korjused, mille torm oli kaldale heitnud,” ütles Magadanis asuva Põhja piirkondade Bioloogiliste Probleemide Teadusliku Uurimise Instituudi vanemteadur bioloogiakandidaat A. Kretšmar.

“Billingsi neem paikneb teel, mida mööda jääkarud liiguvad Wrangeli saarele, kus riiklikul kaitsealal on jääkarude “sünnitusmaja”. Igal aastal ehitavad umbes 200 emakaru saarele koopad, kus nad toovad ilmale oma järeltulijaid ja toidavad neid. Sel aastal jäätus Longi väin, mis eraldab saart mandrist ebatavaliselt hilja, ning see sundis loomad el teed katkestama ja vahepeal puhkama.”